

Na het congres: vraagtekens bij veel grote woorden

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 10
13 mei 1967**

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger

Redactieraad:

**mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brandt Corstius,
H. Mozes, mej. E. van der Reijden, R. de la Rie,
mr. dr. H. J. Roethof**

**Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63**

**Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht**

Advertentietarieven op aanvraag

**Abonnementsprijzen per jaar:
voor leden van humanistische organisaties f 7,50
voor niet-leden f 9,50
buitenland f 12,-**

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

P. Spigt:

**Na het congres: vraagtekens bij veel
grote woorden (pag. 1 en 4)**

G. F. Makkink:

**Vivisectie: een probleem
met verschillende kanten (pag. 3 en 4)**

Liesbeth Brandt Corstius:

Picasso is verleden tijd (pag. 5)

J. Gerhard Rausch:

Mysterie blijft mysterie (pag. 6)

GEWOONLIJK, weer in de normale gang van alledag teruggekeerd na een langdurige bezigheid met veel praten en plannen maken, kan ik me moeilijk onttrekken aan een katerachtig of katterig gevoel. 'Nou moeten we dan weer.'

Het laatste congres van het Verbond begon echter met een melig gevoel: een geweldig thema als 'plaats en taak van het verbond' zou ontzettend ingewikkeld en diepgaand worden besproken. Het thema was op zichzelf al moeilijk grijpbaar – maar wat zouden we er mee doen als we het een beetje eens geworden waren?

Een verademing rondweg was op de zondagmorgen de lach die zo vaak klonk, de lol die gemaakt werd. Een verademing was het ook dat zoveel mensen uit allerlei gemeenschappen meededen, meerredeneerden, méédachten. Ik ben op de zaterdagavond trouwhartig in een gespreksgroep geweest en als er al aan iets niet getwijfeld kon worden dan was het dat er over de bepaling van plaats en taak van het Verbond was nagedacht. Het is louter bijgeloof te menen dat *enkele* stellingen ook tot maar *enkele* richtingen van uitleg moeten leiden. Ik heb interpretaties van de pre-adviezen gehoord waarin de wildste fantasie geen fragment van een pre-advies meer kon herkennen. Aan de andere kant: pre-adviseurs zijn doorgaans moeilijke jongens.

Toch – als ik het goed zie – dan zijn er ongemerkt, of in elk geval geleidelijk en zonder dat iemand er voor werd vastgespijkerd, zeker drie misverstanden vrijwel opgelost. Ik zag de congresdiscussie naderen met grote vrezen voor het misverstaan van het woord *duidelijkheid*. Natuurlijk waren er in de gespreksgroepen lieden die veronderstelden, dat bedoeld was zoiets als groene petten of blauwe speldjes in het verbond te verspreiden. Maar daaromtrent werd men het al gauw eens. Tot zuiverder begrip had de introductiespeech van Roethof al veel bijgedragen – een hoogtepunt van redelijkheid op dit congres. Toch bleef iets van verzet tegen die *duidelijkheid* wel zitten. Door de politieke affaire is dat begrip ook wel een beetje in diskrediet geraakt. Als ik alle wezenloos vage politici heb horen betogen, dat zij er naar snakken

het achterste van hun tong te laten zien, dan krijg ik een onbedwingbaar verlangen naar een man als H. Colijn, die onopzettelijk in zijn draaijerijen een open boek voor ons was. Op het congres kwam enig verzet merkwaardigerwijs uit een heel andere hoek. In een gespreksgroep werd verteld dat ergens heel fraai contact was gemaakt tussen jongeren van humanistische huize en jongeren van kerkelijke afkomst. En nu hadden die religieuze jongeren gezegd: 'Wij vinden jullie humanisten zo fijn vaag'.

Ik geloof dat de hier bedoelde *vaagheid*, die het humanisme eigen zou zijn, niet staat tegenover duidelijkheid. Er wordt geloof ik, niets anders bedoeld dan dat humanisten niet altijd antwoorden klaar hebben, ja zelfs vragen met vragen beantwoorden, niet graag apodictisch knopen willen doorhakken.

Het congres heeft aanvaard, dacht ik, dat er in het komende tijdvak van het Verbond bij de grote woorden van onze overtuiging vraagtekens geplaatst moeten worden. We zullen aan het licht moeten brengen – ook in de uithoeken van ons gemeenschapsleven – wat de inhoud is van woorden als menselijkheid, solidariteit, zelfontplooiing, redelijkheid, twijfel, bekommernis om de ander, verantwoordelijkheid. Voorheen kon men een spelbreker, een klier geacht worden. Het is als opgave gesteld van nu af aan om onszelf en elkaar bij de jas te pakken en te vragen: waarom doe je dat?

EEN tweede misverstand verdween met de oplossing van het eerste vrijwel gelijktijdig. De taak- en plaatsbepaling is niet te verstaan als de opdracht om een bepaald karweitje even uit te voeren. Er valt niet aan te nemen dat men de taak van het verbond aan het eind van het volgend kwartaal als voltooid kan beschouwen. Het heeft mij geweldig gefraspeerd hoe goed werd gesteld dat er allerlei werkjes wel precies bepaald kunnen worden – maar dat de nieuwe periode van het Verbond een nieuwe geestdrift, een desnoods absurde energie bevat. Ook een eenvoudig hoogtepunt vond ikzelf het betoog van Van

(Vervolg op pag. 4)

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

In de soep

Lezer van de rubriek: 'ingezonden', of 'publieke opinie', of 'lezers aan het woord', of hoe men dit soort kolommen ook pleegt te noemen, ben ik altijd geweest. Dat moet je, als humanist, geloof ik ook wel doen, omdat men daar verneemt wat de lezer en niet wat de redactie van een bepaalde situatie denkt, omdat men daar de mens in zijn hartje kijken kan.

Een ingezonden stuk in het Eindhovens Dagblad heb ik zelfs enkele malen gelezen, daar ik eenvoudig niet geloven kon, niet geloven wilde dat deze man de waarheid schreef, want als dat zo is, dan staan we er weer fraai op met de discriminatie in ons fijne landje:

Ik was zaterdag j.l. in de Eindhovense stationsrestaurant, ik wou daar een kop soep eten. Ik riep daarom de ober en wilde een kop soep bestellen. Maar dit werd me geweigerd. Men gaf als reden op: u bent buitenlander. U krijgt niets. Een vrouw naast me werd gewoon normaal bediend, alleen ikzelf kreeg niets. Er stond een kaartje op tafel: gereserveerd, niet voor buitenlanders.

Het lijkt warempel wel op: Verboden voor Joden, in de oorlog. Ik vroeg, waarom toch? Maar men zei alleen maar: U bent buitenlander, u hebt zwarte haren. De andere mensen begonnen te lachen. En aan het eind van zijn brief schrijft deze buitenlander: zou u dit eens willen laten drukken, zodat de andere mensen eens weten, hoe men buitenlanders hier behandelt?

Leuk

Advertenties, vooral in het westen des lands, waarin werkgevers om werknemers vragen, hebben vaak het karakter van smeekbeden. Solliciteren is vaak niet eens nodig, 'belt u ons eens een keertje op?', wordt er gevraagd. Of ook: 'kom eens met ons praten!' De kantoorruimten waarin het personeel te werk wordt gesteld, zijn onveranderd: gezellig, modern en rustig, dat er een goed salaris geboden wordt, vermeldt men terloops, want zoiets spreekt natuurlijk vanzelf. Dit hengelen naar personeel valt vooral op waar het 'aanloopbaantjes' betreft: aankomende typistes, beginnend secretaresse, meisjes die opgeleid willen worden tot telefoniste, loopjongens. Voor de wat betere baantjes stelt men dikwijls eisen waar men, gezien de

leeftijdsgrenzen, vaak van zegt: maar hoe kan iemand zich dat allemaal verworven hebben, die niet ouder dan 25 jaar mag zijn: praktijkdiploma's naast gedegen ervaring etc. Zoals op zovele terreinen van ons maatschappelijk leven blijkt ook hier: onder de 20 zit je goed, onder de 20 ben je 'in'. Soms behoeft men zelfs alleen maar 'leuk' te zijn, zoals uit de advertentie blijkt (in Het Parool), waarin een gezellig kantoor een 'leuke jongedame' vraagt voor het verzorgen van eenvoudige correspondentie. *Typevaardigheid is wel vereist, terwijl het bezit van een Mulodiploma extra gehonoreerd zal worden.*

Indien u naast een goed salaris veel waarde hecht aan collegiale omgang en de prettige sfeer op een kleine afdeling, dan moet u beslist eens contact met ons opnemen.

Op datzelfde kantoor hebben ze ook iemand nodig voor de telefooncentrale, om haar wordt deze poespas al niet meer gemaakt. Zij mag gewoon zijn: een jongedame, voor de bediening van de telefooncentrale. Een prettige stem en het vermogen om op drukke momenten het hoofd koel te houden zijn voor deze job wel vereist.

U ziet maar, zodra het op wat meer kwaliteiten aankomt, geen extra gehengel en... 'leuk' hoeft zij al niet meer te zijn. Stel je voor, zij moet het hoofd immers koel weten te houden!

Duel

Ach, het is al weer lang voorbij, maar ik wou toch nog even praten over het duel tussen twee Franse parlementariërs, de uitdager Ribière, die boos was op Defferre, omdat deze hem minder prettige dingen had toegevoegd in het Franse parlement. Beide heren zijn schielijk schermlessen gaan nemen en enkele dagen daarna vond ergens in een achtertuin het duel plaats, waarbij de niet meer zo piepjonge Defferre zijn heel wat jongere uitdager Ribière licht aan de arm schramde, daarmee het duel won, want... er had bloed gevloeid! Het moest allemaal heel vlug en heel stiekem, want duelleren is in Frankrijk streng verboden; dat er wel in alle kranten foto's van het duel stonden, is op zijn zachtst gezegd het bewijs dat de Franse politie even een straatje om is gegaan. Enkele maanden geleden heeft bij ons een Eerste Kamerlid een collega een stevige klap

gegeven, die heel lang na dreunde in de plechtige hallen van het Kamergebouw. Hoe stijlvol, hoe elegant, hoe zalig pedant is de Franse oplossing hierbij vergeleken! Hoe tussen 'heren' is dit geschil met een glimlach naar de verleden tijd geholpen. Misschien is een welgemeende klap ter plaatse 'eerlijker', maar oh, la, la messieurs, in de grote stijl van de vijfde republiek gaat dat anders.

Vezels

Nu ons jongste congres zo geheel in het teken van erkenning en herkenning heeft gestaan, nu wij de komende twee jaren ons moeten bezinnen op de eigenaardigheid van de humanist, nu wij – om het modern te zeggen: aan onze image moeten gaan werken, is het wellicht leerzaam te lezen wat het blad Kerk en Wereld onlangs schreef: *Het is altijd opnieuw nodig om voorlichting te geven over de bijbel. In de eerste en voornaamste plaats omdat de bijbel het boek van het heil is. Uit deze bron drinkt de christenheid. Aan deze bron heeft echter ook het communisme zijn idealen van sociale rechtvaardigheid en broederschap ontleend. En niet minder is het huidige humanisme – of het dit*

weet of niet – in alle vezels gedrenkt met de bijbelse sappen. Bij communisten en humanisten lijken sommige bijbelse vitaminen zelfs krachtiger te werken dan bij veel christenen.

Zou verdraagzaamheid daar bijvoorbeeld eentje van zijn?

4000 jaar

David Ben Goerion is een man die reeds bij het leven tot de legendarische figuren gerekend mag worden. Talloos zijn de staaltjes van bon mots, grapjes, bijtende spot en navrante humor die de oud-staatsman in de mond worden gelegd. In Voormalig Verzet Nederland wordt dit over hem verteld. Naar aanleiding van een discussie die hij aan de universiteit van Californië met een daar aanwezige Arabische student heeft gevoerd: *Indien God u over lange tijd vraagt waarom u het land van de Arabieren van Palestina nam – en dat tegen hun wil – wat zou u dan antwoorden? Ben Goerion: indien God mij deze vraag stelt, zal ik hem zeggen: U beloofde dit land 4000 jaar geleden aan Abraham en zijn kinderen. Ik denk wel, dat u het met mij eens bent, dat wij er waren lang voor u kwam, voegde hij daaraan nog toe.*

*Als er een hemel is
een aarde
dan ben ik nergens:
ik lig eruit
ik heb geen deel aan iets
dat voor mij niet bestaat*

*het licht ongeschapen
opgeheven de zwaartekracht
want niets is er
om op terug te vallen
de stilte beklempt als een zware mist*

daartegen is geen verweer

*ik moet kiezen
met wat?*

*als ik mij verroer
zal het gebeuren
– alles of niets –
want zijn aanwezigheid loopt
deze onbegrensde ruimte over*

*toen ik schreeuwde
gaf hij mij zijn grond onder de voeten.*

DINEKE VELDT

Uit 'Dichtershoeck' van 4 maart 1967
(Algemeen Handelsblad)

Vivisectie: een probleem met verschillende kanten

DE ter bespreking ontvangen brochure 'De ontoelaatbaarheid van het dier-experiment' (uitgave Nederlandse Bond tot Bestrijding van de Vivisectie, 30 blz., Heemstedse Dreef 91, Heemstede) wil ik niet terzijde leggen. Het lange citaat van de theoloog prof. Ude, waarmee de brochure begint, geeft daartoe overigens aanleiding genoeg, want het bevat voor een humanist een onverteerbare hoeveelheid christelijke wartaal. Deze is echter niet in staat de glasheldere uitspraak waar het op aankomt te vertroebelen: 'De mens is verplicht... het aardse (! - G.F.M.) bestaan van het dier met zo min mogelijk leed te doen verlopen.' In de brochure staan trouwens meer dingen die ons aanspreken, zelfs schokken. Alleen al het feit dat er vivisectie bestaat - naar het lijkt zelfs veel - is voldoende reden om dit verschijnsel aan onze ethiek te toetsen en onze houding daartegenover te bepalen.

Het probleem waarom het gaat wordt in de brochure, die herdrukken van elders verschenen artikelen bevat, niet al te duidelijk gesteld. Scherp geformuleerd moet men vragen: heiligt op dit terrein het doel het middel, in dit geval: heiligt de gezondheid van de mens en het wetenschappelijk inzicht de vivisectie? Uit de brochure krijgt men de indruk dat het allereerst om het welzijn van de dieren gaat en dat de menselijke gezondheid ook zonder vivisectie denkbaar is. Dit moet betwijfeld worden. Te gemakkelijk stapt de brochure over wezenlijke punten heen: 'De vraag of de vivisectie meer nut dan schade opgeleverd heeft en wat ze in de toekomst kan brengen, is niet moeilijker uit te maken dan vele rechtswetenschappelijke, staatswetenschappelijke, politieke, nationaal-economische, sociologische, filosofische, theologische, pedagogische en andere vragen, die de leek door eigen studie, waarneming van het dagelijks leven en nadenken zelf kan beantwoorden' (blz. 10).

Neem nu eens een zeer concreet geval: het heil van de anti-polio-vaccins is niet te schatten. Niet alleen niet omdat het moeilijk is al het leed en de economische schade te taxeren die sinds de toepassing van deze vaccins zijn voorkomen, maar ook omdat van dit moment af leed en schade van deze ziekte praktisch tot het verleden behoren. Stel daartegenover het leed van de apen en andere proefdieren, die nodig waren voor het onderzoek en het ontwikkelen van de preventie, dan ziet men onmiddellijk dat dit wegvalt tegen de omvang van het heil. Uit dit voorbeeld blijkt de betrekkelijkheid van het vraagstuk, die uitkomt in het eerste citaat, dat de mens het dier zo min mogelijk leed moet aandoen. Ja, zo min mogelijk!

De brochure trekt soms de zaken flink scheef. Er staat (blz. 9) dat de vivisectie soms door onderzoekers beoefend wordt uit

'overschatting van hun wetenschap'. Ook dat volledige afschaffing nog niet mogelijk is van vandaag op morgen, want 'de wetenschapsmensen hebben zich zo vastgebeten in hun dierproeven, dat de stakkers met lege handen zouden komen te staan, als je ze hun muizen, ratten, cavia's, honden, poezen en alle andere 'proefkonijnen' zou onthouden' (blz. 28).

Maar zo liggen de zaken niet! Dierproeven worden over het algemeen niet genomen uit wetenschappelijke traditie, sleur of eerbij, maar uit bittere noodzaak, bij gebrek aan betere methoden om de vraagstukken op te lossen. De meeste onderzoekers doen liever een proef waarbij men het dier kan missen; men ziet steeds uit naar een proefobject dat de proef zo min mogelijk compliceert. Hogere dieren zijn kostbaar (vooral apen), eisen een goede verzorging (dus personeel), omvangrijker apparaten enz. Men kweekt virusen liever in eieren dan in muizen, gebruikt liever weefselculturen dan levende dieren enz. Zodra een chemische techniek is ontwikkeld om b.v. een vitaminegehalte te bepalen schaft men de rat of cavia af. In het laboratorium wordt in het algemeen niet lichtvaardig een bepaald proefdier gekozen. De keuze van een proefdier en de beslissing over de uitvoering van de proef is een zaak van kritisch wetenschappelijk overwegen, waartoe een buitenstaander bevoegd noch in staat is. Diens bevoegdheid kan niet verder gaan dan aan de onderzoeker de verplichting te stellen, dat een proef zo humaan mogelijk moet worden uitgevoerd. Ook de beslissing over het aantal herhalingen van een proef, nodig om de geldigheid van een verschijnsel te toetsen, en de beslissing of een proef tot het verkrijgen van eigen ervaring door studenten zal worden toegepast, behoort tot de competentie van de betreffende onderzoeker resp. docent. De leek kan hier niet meer doen dan verplichten tot het beperken van deze proeven tot het noodzakelijke minimum.

OF ter bevordering van ons wetenschappelijk inzicht vivisectie mag worden toegepast, zonder dat nut voor de mens al meteen evident is, is ook in het algemeen niet uit te maken. De paden der wetenschap zijn zo grillig dat bedillierigheid van buitenaf onbekende, veelbelovende perspectieven kan afsnijden. Hoe vaak zijn zelfs niet onverwachte inzichten en onschatbare uitvindingen voortgekomen uit een mislukte proef? Het penicilline is er een voorbeeld van.

De vivisectie-bestrijders zijn er niet van overtuigd 'dat er met voldoende belangstelling en inspanning gezocht wordt naar meer verantwoordere alternatieven' van onderzoek (blz. 29). Hierin ligt een gerecht-

(Zie verder pag. 4)

'HET was prachtig weer zaterdag en zondag, maar de humanisten waren ernstig genoeg bezig, om zich het genoeg van een lentedag buiten te ontzeggen.' Dit stond in Vrij Nederland in een stuk van Jan Rogier over het congres van het H.V. Nu had ik zelf ook al gevreesd, dat de lente dit jaar precies gevallen was op het week-einde, waarop het H.V. in Utrecht het congres had, maar die vrees bleek achteraf gelukkig ongegrond. Er zijn eind april nog meer dagen met zon geweest, dus wat dat aangaat hebben de humanisten hun schade wel kunnen inhalen, maar bovendien was het zondag, de tweede congresdag, alweer zo koud en bewolkt, dat we in de lunchpauze op straat liepen te rillen en weer gauw naar binnen zijn gegaan. Blijkbaar was Rogier zo bezig met het Humanisme, dat hij de zon niet eens miste en de kou niet voelde. 'Zò opwindend is nu het Humanisme!' zouden we als slagzin kunnen gaan voeren. 't Zou een fijne reclame-campagne kunnen worden en dan in Vrij Nederland, want die hebben het tenslotte aan den lijve gevoeld. Overigens, nu we toch een keerpunt hebben bereikt, kunnen we ons wel eens afvragen, hoelang we dit soort flut-opmerkingen nog moeten slikken. Hoe stellen deze lieden het zich toch eigenlijk voor? Hadden we dan moeten zeggen: 'Jongens, we komen op 15 en 16 april bij elkaar, maar bij mooi weer gaat het hele spul niet door, hoor, want dan gaan we in 't zonnetje zitten.' Van andere congressen wordt dit toch ook niet gezegd, maar 't Humanisme mag wel van drie hoog af behandeld worden op een toon van: 'Grut, grut, wat maken ze zich druk en wat zijn ze weer bezig!'

't Is misschien kinderachtig van me, maar ik kan dat nooit goed hebben. Niet alleen, omdat ik zo'n beetje bij benadering weet, wie het dan wel zijn, die zich, zowel voor als achter de groene tafel, zo vreselijk druk zitten te maken over het humanisme, maar ook, omdat we ons allemaal wel eens heel goed mogen realiseren, hoeveel vrije tijd er in datzelfde humanisme gaat zitten voor mensen, die in hun particuliere leven nu ook niet bepaald op werk zitten te wachten. Ik wil helemaal niet dierbaar doen, maar neem nu Jan Bijleveld. Hij is op dit congres afgetreden als hoofdbestuurslid, maar deze man heeft zeventien jaar lang in het dagelijks bestuur gezeten en dat betekent iedere vrijdagavond vergaderen, van zes uur af, naast zo'n stuk of wat andere bestuursfuncties in het H.V., die hij er nog even bijdeed. Ik ben eens op een avond, of 't was al nacht eigenlijk, met hem naar huis gereden van een vergadering op 'De Ark' in Nunspeet. Lieve mensen, drie dagen later zag ik nog de witte strepen van die stikdonkere weg op me afkomen, als ik m'n ogen dichtdeed, want ik ben dat helemaal niet gewend, maar voor hem was dat heel gewoon. Niet over praten verder!

En dan komt Vrij Nederland... nu ja, niet over praten verder.

VIVISECTIE: MOEILIJK PROBLEEM

(Vervolg van pag. 3)

vaardigde twijfel. Meer zoeken naar dier-vrije methoden is ongetwijfeld van grote waarde.

Het bezwaar van een brochure als deze is dat hij bij de leek een zekere stemming wekt tegen de onderzoekers die vivisectie bedrijven. Maar verdienen deze mensen eigenlijk niet wat meer waardering omdat ze bereid zijn het soms weezinwekkende werk te doen dat zo gemakkelijk tot afstomping van het gevoel kan leiden?

Met betrekking tot een ethische houding kan men stellen dat deze samenhangt met geestelijke rijpheid. Er bestaan daarin vele graden, die gekenmerkt zijn door de omvang van het gebied waarover iemand zijn verantwoordelijkheidsgevoel uitstrekt. Bij sommigen reikt dit niet veel verder dan het eigen persoontje, bij anderen tot het eigen gezin en zo vallen vervolgens de grenzen van het verantwoordelijkheidsgevoel samen met die van maatschappelijke klasse, partij, natie of wereld.

Ik kan mij moeilijk aan de indruk onttrekken dat er vivisectiebestrijders zijn die hun verantwoordelijkheid niet verder uitstrekken dan de wereld van het dier en daarbij de zieke mens nauwelijks zien. Deze houding, al getuigt die van een positieve ethiek, schiet te kort, omdat zij beperkt is. In deze beperktheid ligt een element van onverantwoordelijkheid, dat onder sommige omstandigheden zelfs misdadig kan zijn. Een bestrijder van de vivisectie, die zijn kinderen niet zou laten inenten tegen polio (en andere ziekten) zou, even consequent als de dogmatici in Ermelo of Doornspijk, zijn kinderen aan een groot gevaar blootstellen en intussen toch meeprofiten van vivisectie die leidde tot de verbeterde immuniteitstoestand in het land.

Een beperkte ethiek komt tot uitdrukking in de volgende zin: 'De strijd tegen de vivisectie heeft twee aspecten. De strijd voor het dier en de strijd voor de mens, of beter de strijd voor het behoud en de ontwikkeling van het menselijke in de mens' (blz. 18). Wordt hier nu niet een niet te verwaarlozen aspect vergeten: het heil van de lijdende mens?

Ik heb in deze bespreking de kwestie van leed en pijn bij dieren niet aan de orde gesteld, wat in de brochure wel gebeurt. Slechts hersenvivisectie bij mens en dier zal een deel van de speculatie hierover in weten kunnen omzetten. In verband met pijn komt een interessante uiteenzetting in de brochure voor. Hij mondt uit in de conclusie dat het erom gaat de pijnuitingen bij dieren te voorkomen of op te heffen, ook al zou het dier niet eens een pijngewaarwording hebben, want het is mensonwaardig het dier in een toestand te brengen of te laten die tot pijn-

uitingen leidt. Dit is het standpunt van een mens die zijn geweten zuiver wil houden en daarbij de vivisectie aan ieder wil verbieden. Het is duidelijk dat hier de onverdraagzaamheid om de hoek komt.

Hier past de vraag of nu eigenlijk de vivisectie moet worden bestreden om het moreel van de mens of om het heil van het dier? Naar mijn mening om het heil van het dier, omdat de mens die vivisectie *nalaat* moreel beoogt te handelen (jegens het dier), evenals de mens die vivisectie *pleegt* moreel beoogt te handelen (jegens de zieke mens). Tegen deze laatste moreel handelende mens is slechts een beperkte bestrijding der vivisectie gerechtvaardigd. Neen, dit vraagstuk kan niet door rechtlijnige geesten bevredigend worden opgelost.

Er zijn drie primaire belangen: dat van het proefdier, dat van de zieke mens en dat van de zuivere wetenschap (dat van de farmaceutische industrie is geheel secundair). De vivisector heeft zijn verantwoordelijkheid jegens alle drie belanghebbenden. De leek daarentegen moet zich verantwoordelijk voelen jegens beide eerste, maar zijn greep op hen is indirect: hij kan slechts door zijn invloed op de regering zorgen dat voldoende geld wordt besteed aan het ontwikkelen van diervrij onderzoek. Ook kan hij eisen dat wetten en instituties tot stand komen die de vivisectie binnen verantwoorde grenzen houden. Dat hierbij deskundigen moeten worden ingeschakeld zien de vivisectie-bestrijders wel in.

ALLE fanatici en personen met beperkte ethiek ten spijt (die zich in elke beweging bevinden) kan men als humanist punt 4 zonder bedenken onderschrijven. Dit punt zou de anti-vivisectie-beweging met drie andere gaarne in een toekomstige anti-vivisectiewet zien opgenomen.

'4. Er moet een commissie of instantie gevormd worden, die als taak krijgt, zich uitsluitend bezig te houden met het zoeken naar en bestuderen en stimuleren van alternatieven' (diervrije onderzoeksmethoden).

Zelfs de punten 1, 2 en 3 zijn reëel en verhinderen bij een juiste toepassing verantwoorde vivisectie niet.

'1. Er moet een verbod op de vivisectie komen met een mogelijkheid tot ontheffing via een vergunningstelsel.'

'2. Er zal een competente commissie nodig zijn, om te beoordelen of een bepaalde proef op een bepaald moment (nog) nodig en verantwoord is.'

'3. Er zal een voldoende en te allen tijde overal onaangekondigd toegelaten inspectie ingesteld moeten worden' (blz. 28, 29).

Ik meen dat de meeste humanisten met deze gerechtvaardigde reglementering wel kunnen instemmen.

G. F. MAKINK

Na het congres: vraagtekens bij grote woorden

(Vervolg van pag. 1)

der Lek uit Utrecht: 'eigenlijk zijn we lekker gek'.

Een derde misverstand lag tussen, wat men noemen kan, het 'denken' en het 'doen'. In de reactie op pre-advies en commentaren trad al aan het licht dat men over en weer nogal wegwerpende gebaren wilde maken. Bezinning op 'de eigenaardigheid van de humanist' werd in de commentaren al wat simplificerend verschoven naar 'de eigenaardigheid van de humane mens'. Maar van de andere kant was onvoldoende nadruk gelegd op de vóóronderstelling: dat ondanks alle bezinning op eigen aard de eigen aarde toch niet mag worden genegeerd.

Kooy verwees naar het gevaar van het oude calvinisme en citeerde Max Weber die dit religieus sektarisme karakteriseerde als 'innerweltliche Askese' – een *zijn in* de wereld, maar niet *van* de wereld. Ook op dit punt heeft de boeiende congresdiscussie standpunten verheven tot richtlijnen voor komend beleid.

De verbondsvoorzitter heeft in zijn openingswoord dit congres de mogelijkheid toegedacht een keerpunt te bewerken. We weten dat niet. Het zal 'aan het licht moeten komen'. Maar bij allerlei hoogtepunten – om van de Kafka-achtige discussies over reglementen te zwijgen – heeft het velen geïmponeerd dat dit congres de zeldzame momenten opleverde waarop vertegenwoordigers uit vele gemeenschappen *werkelijk* moeite deden om mee te denken. En hoe zij dit ook deden – soms gewiekst, soms hartverwarmend gegrepen, soms ontwapenend onbeholpen, soms geestig – deze uitwisseling moet de hoofdschotel zijn van komende congressen.

P. SPIGT

Lezingen voor de radio

Vrijdag 5 mei 22.25 uur: Geen uitzending in verband met nationale feestdag.

Maandag 8 mei 19.40 uur: M. Rood-de Boer: 'Waarom werd ik gevraagd?' (Hilversum 2).

Vrijdag 12 mei 22.25 uur: Kort kommentaar (Hilversum 1).

Maandag 15 mei 19.40 uur: H. J. J. Lips: 'Gezin en maatschappij' (Hilversum 2).

Vrijdag 19 mei 22.25 uur: Kort kommentaar (Hilversum 1).

TELEVISIE

Dinsdag 16 mei (Ned. 1) van 22.30–22.45 uur: Zorg om de mens. Verschillen en overeenkomsten tussen maatschappelijk werk en geestelijke verzorging, besproken door J. Maasdam, directeur van 'Humanitas', afd. Amsterdam en J. Pasma, directeur van het Humanistisch Verbond.

PICASSO IS VERLEDEN TIJD

De grote overzichtstentoonstelling van Picasso – eerst in Parijs, toen in Amsterdam – is, als u dit onder ogen krijgt, verleden tijd. Ik zal trachten iets te schrijven over mijn eigen ervaringen met zijn schilderijen.

Je kent de kunsthistorische feiten, reproducties, misschien drie of vier echte schilderijen, en je gelooft graag dat Picasso een belangrijk schilder is. Dan opeens kan je mee naar Parijs en sta je in de eerste zaal van het Grand Palais tussen de 'blauwe' en 'roze' schilderijen. Ze verwarren je meer dan je verwacht had, ondanks hun sentimentaliteit, en maken je nieuwsgierig naar meer. Daar hangt b.v. iets verderop het zelfportret uit 1906 van de nog jonge, Spaanse Fransman. Het is, opgezet met doodeenvoudige midelen: een vlak, een lijn, slechts wat bruine en zwarte kleuren, een fascinerend portret geworden. Er tegenover hangt Gertrude Stein en de kubistische portretten. Deze blijken niet slechts knap gearrangeerd, zoals op de reproducties leek, en belangrijk in de ontwikkeling van het kubisme, maar 'gewoon' prachtige schilderijen, waar door de kubistische opbouw een raadselachtige ruimte ontstaat. Ze zijn niet saai grijs-bruin van kleur, maar geven in dat kleurenscale de indruk van geweldige kleurenrijkdom. Steeds begeriger naar meer, loop ik steeds gehaaster door de vier, propvol gehangen, grote zalen en verlaat het Grand Palais die eerste ochtend doodvermoeid van alle verschillende emoties.

Want dat is Picasso: een volkomen verstild stilleven, naast een uitbarsting en manifestatie van vitaliteit, zowel in positieve zin (b.v. de twee langs het strand hollende vrouwen uit 1922) als in negatieve (de twee naakte vrouwen op het strand in 1937). Teder als hij een vrouw slapend in haar stoel (Le Rêve, 1932) schildert, en vernietigend als hij haar in gevecht met een hond weergeeft (Femme au chien, 1953).

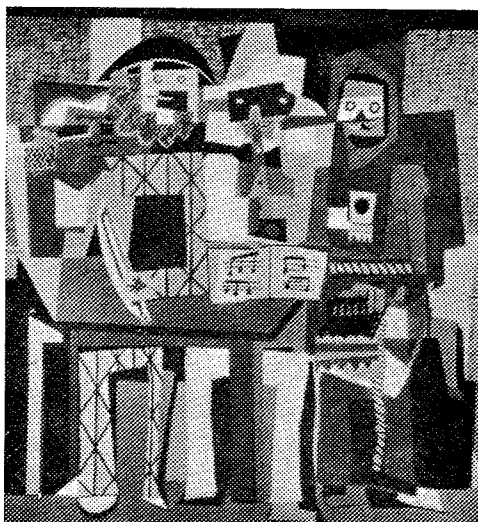
Picasso is een onthutsend en verbazingwekkend fenomeen. Hij kan alle emoties en goedstoestanden tot hun recht laten komen op zijn schilderijen. Hij heeft geen ontwikkeling doorgemaakt, zoals we die van veel kunstenaars kunnen beschrijven: nu schildert hij naturalistisch, maar kijk, je kan al zien hoe hij de nadruk legt op – zeg – de geometrische vormen, en ja hoor, de geometrische vormen krijgen steeds meer de nadruk; de man sterft met nalating van een volkomen geometrisch-abstract oeuvre. Picasso kun je zo niet beschrijven. Tussen twee haakjes, hij heeft nooit abstract geschilderd, in de betekenis van non-figuratief, maar is er van overtuigd dat je alleen door deformatie van de natuurlijke gegevens je bedoeling kan overbrengen omdat de beschouwer dan nog een maatstaf heeft.

Alleen in Picasso's kubistische schilderijen is een duidelijke ontwikkeling te zien, tussen de jaren 1907 en 1916. In 1917 schil-

dert hij zijn vrouw Olga, een Russische danseres, op volslagen naturalistische wijze; het lijkt wel of hij pijnlijk voorzichtig helemaal opnieuw wil beginnen. Zo volgen de periodes (klassieke, surrealistische, monsterperiode) elkaar op, op volstrekt onvoorspelbare en onverklaarbare wijze. Elke mogelijkheid put hij tot op de bodem uit en dan verzint hij weer iets volkomen nieuws. Dat wil niet zeggen dat hij vroegere verworvenheden verliest, vele jaren later past hij ze soms in ander verband weer toe, net zoals hij ook oude onderwerpen als de harlekijnen in later jaren weer opneemt (eerst in de jaren vlak na 1900, dan in het begin van de jaren twintig). Hij presteert het om in dezelfde zomer van hetzelfde jaar – 1921 – twee schilderijen in een volkomen tegengestelde stijl te schilderen. Allebei zijn ze even overtuigend: de drie 'klassieke' vrouwen aan de fontein in gedempte kleuren en de drie muzikanten in felle kleuren en hoekige, geometrische vormen.

Ik geloof dat het die kracht om zich telkens weer geheel te vernieuwen, die enorme vitaliteit, die telkens weer tot schilderijen leidt waar je niet omheen kunt, die je moet zien omdat ze jou lijken te zien, dat het die vitaliteit is – volgehouden tot op bijna negentigjarige leeftijd – die het meest onthutst en ontstelt, die je verbaast en ontzag inboezemt. Veel van zijn schilderijen hebben de creativiteit, die hem zelf waarschijnlijk ook verbaast en uitdaagt, tot onderwerp: de seksuele vrouwenaakten, de bacchanten en bacchanalen, de vrouw die zit te tekenen. Eindeloos vaak de schilder of beeldhouwer met zijn model en met het kunstprodukt (zowel in de jaren dertig als in de jaren zestig). De herschepping tenslotte van een kunstwerk uit vroeger eeuwen, dat hem waarschijnlijk verbaasde zoals zijn schilderijen ons nu verbazen en waarvan hij de uitdaging met dezelfde wapens pareerde (Courbet – Les des-

ZOMER 1921
Drie muzikanten

moiselles des bords de la Seine, dat in Parijs in het Petit Palais hing direct na de laatste Picasso-zaal; Velasques – Las Meninas; Manet – Le déjeuner sur l'herbe, een paar honderd meter verder ter vergelijking in het Jeu de Peaume aanwezig).

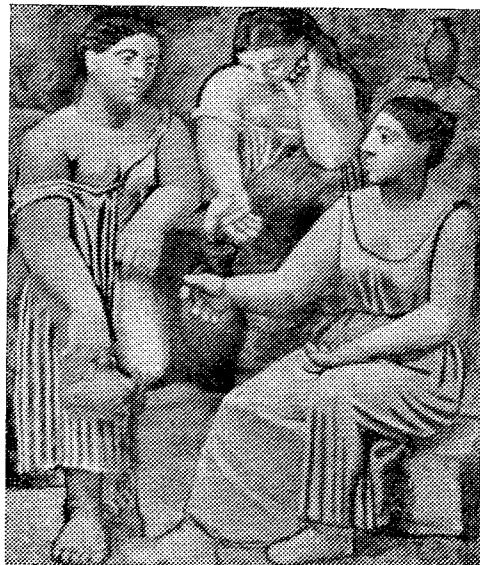
In Parijs, in de lelijke zalen van het Grand Palais, waar de schilderijen vlak op elkaar hingen, was Picasso een ontdekking, een avontuur. Het was er b.v. veel moeilijker dan in Amsterdam om de slechte te onderkennen, te isoleren in de roes van het geheel. Want die zijn er natuurlijk ook, schilderijen waar zich alleen zijn fabuleuze techniek manifesteert, die op dat moment niets mee te delen had, schilderijen soms ook vies van kleur: Picasso vergist zich gauwer in zijn kleur dan in zijn vormgeving.

In Amsterdam werd het je veel gemakkelijker gemaakt, minder slechte schilderijen, en ook in het geheel wat minder schilderijen. Ze waren bijgezet in het mausoleum van de Kunst: goed afgewogen opgehangen, veel ruimte, mooi licht, en daardoor gesteriliseerd, plechtig, zonder avontuur. Dit was – voor mij althans – een beetje in strijd met de aard van vele van zijn schilderijen.

In Amsterdam werd ik mij, gedeeltelijk door dit 'bijzetten', nog van iets anders bewust. Picasso is verleden tijd, zoals Rembrandt verleden tijd is. Het zijn schilderijen uit een ander tijdvak die je aanspreken en aankijken. (U weet dat is het kenmerk van de 'Eeuwige Kunst'). Als je de laatste zaal in Amsterdam uitliep kwam je midden in de 'Premio Marzotto' terecht, een rondreizende tentoonstelling van hedendaagse kunst. Daar stond opeens een bouwsel van Woody van Amen tegenover je. Hoe gek het ook mag klinken ik voelde iets van opluchting. Hier tussen die wonderlijke stellages en levensgrote doeken met hun felle pop-art kleuren voelde ik me thuis, leven we nu. Dat is weer heel wat anders en daarover schrijf ik graag nog eens voor u.

LIESBETH BRANDT CORSTIUS

ZOMER 1921
Drie vrouwen bij de bron

IK denk er ZO over

Mysterie blijft mysterie

HET artikel 'Problemen omtrent het al of niet bestaan van een god' van de heer Salm in M. & W. van 15 april geeft mij aanleiding tot de volgende reactie:

Op de voorgrond stellende dat de opvattingen van de heer Salm behoren tot een religieus-humanisme dat mij helemaal niet aanspreekt, kan ik mij in grote trekken verenigen met het antwoord van prof. Van Praag. Ik vind daar niets in, waarmee ik het apert oneens ben, maar ik zou toch wel graag op een enigszins andere wijze op het stuk van de heer S. willen ingaan. Deze noemt zich weliswaar nergens religieus, maar dat hij het is, blijkt m.i. uit zijn interesse voor 'het mysterie'. In de belangstelling van de religieus-gezinde mens staat het mysterie centraal*; voor een niet-religieus-voelende is het een aangelegenheid aan de periferie van zijn belangstelling. Het is voor hem a.h.w. een uitdaging om het, voor zover mogelijk, te onttraadselen.

Bij Salm is er een voortdurende strijd tussen zijn neiging om over het mysterie te spreken en zijn (verstandelijke) opvatting dat er per definitie niets over te zeggen valt, maar zijn gerichtheid verleidt hem telkens weer tot uitspraken die klinken *alsof* hij wel iets meer van het mysterie, van het onkenbare afweet. B.v. de 'achtergronden van het mysterie' (dus een mysterie van het mysterie? J.G.R.), 'ervaring van het mysterie', (de verschuiving van) 'de moeilijkheid van het begrijpen van het mysterie' enz.

Daarnaast vertoont de heer Salm de gebruikelijke hovaardij, die de religieuze of mysterie-centrische mens deelt met de meer dogmatisch-godsdiensstige, nl. dat hij een ruimere, 'hogere' opvatting heeft dan de rationeel-gezinde humanist, die zich bewust tot het ken- en ervaarbare wil beperken. Vandaar ook zijn herhaalde denigrerende uitspraken over diens opvattingen ('dorre feiten-aanbidding', 'denkfout', 'dat we niet verder moeten verschrallen' e.d.). En deze neiging wordt hinderlijk als hij zijn niet-religieuze mede-humanist telkens weer dogmatische opvattingen in de schoenen schuift.

Een dogmatische godloochening of dogmatisch atheïsme is theoretisch denkbaar maar bestaat m.i. in werkelijkheid niet, omdat dit atheïsme – althans in onze westerse wereld – altijd een reactie is (of is geweest) op het dogmatische christendom, wanneer dit mede op verstandelijke gronden werd verworpen. Dat atheïstische uitspraken soms 'dogmatisch' klinken komt, doordat de voorafgaande redenering impliciet geworden is. Het is overigens dezelfde moeilijkheid waarmee indertijd dr. Noordenbos daarover toen gezegd heeft, is nog altijd van kracht.

Terzake: Beredeneerd of redevoerend atheïsme is altijd een antwoord op een bepaalde, *gedefinieerde* godsvoorstelling, b.v. god als almachtige, alwijze en algoede bestuurder van het heelal. Maar op een ongedefinieerde en ondefinieerbare god, zoals vele hedendaagse theologen ons trachten aan te praten, kan ons antwoord niet anders zijn dan: daar heb ik geen weet van, die ervaar ik niet.

Atheïsme is trouwens zeer goed mogelijk tegen een achtergrond van agnosticisme, d.i. de weigering zich uit te spreken over de (onkenbare) grond van werkelijkheid. Deze weigering handhaaft ik consequent tegenover de suggesties van de heer Salm, welke suggesties ik – kom, laat ik me nu ook eens aan een diskwalificerende uitspraak te buiten gaan – alleen maar zweverig vind. Het heeft voor mij daarom geen zin, er

detailkritiek op te oefenen. Als het mysterie werkelijk 'onkenbaar' is – en niet alleen maar 'nog onbekend' dan zijn alle speculaties erover ijdel en zinloos.

Het is m.i. een *principeel* verschillende levenshouding, die de religieus-gezinde van de niet-religieuze humanist scheidt. Wat niet behoeft te beletten dat zij tezamen in één organisatie hun geestelijke vrijheid en hun belangen kunnen behartigen. Maar een werkelijke discussie, zonder wederzijdse compromissen kan m.i. alleen maar voeren tot een scherpere afbakening van de standpunten en ik betwijfel of dat een vruchtbare discussie is, zoals de redactie waarschijnlijk voor ogen staat.

Wie, als humanist, geen genoeg wil nemen met een onaf, steeds veranderend wereldbeeld, moet dat zelf weten, maar hij dient er dan wel van doordrongen te zijn, dat zijn streven naar afronding van zijn visie door een mysterie, waarvan hij toch niet kan afblijven, geen 'must' is voor het humanisme en slechts *schijnbaar* ruimer en per se niet *beter* is dan een humanisme. dat aan zo'n afronding geen behoefte heeft.

Tenslotte, als 'pleister op de wond': ik geloof niet dat de heer Salm *als persoon* hoogmoedig is of dat hij met opzet de niet-religieuze humanisten heeft willen diskwalificeren. E.e.a. komt voort uit of is inherent aan zijn overtuiging inzake de waarde van 'het mysterie'.

J. GERHARD RAUSCH

*) Dit is geen definitie van religie. Sierksma heeft in zijn 'Religieuze projectie' m.i. terecht getoond dat religie praktisch ondefiniceerbaar en principeel vaag is. Eerlijk gezegd ben ik daardoor wat allergisch voor dat woord geworden.

Metafysisch agnosticisme

IN het commentaar van prof. Van Praag wordt te weinig aandacht gegeven aan de essentie van het artikel van de heer Salm, t.w. de aanbeveling om het metafysisch agnosticisme meer op de voorgrond te plaatsen in publicaties, discussies en lezingen als een niet-weten. De uitspraak van prof. Van Praag 'dat er niet nog iets achter of buiten de wereld is' verdient zeker het vraagteken van de heer Salm. Het postulaat 'De wereld is compleet en dynamisch' houdt toch niet in, dat wij de wereld als zodanig volledig als werkelijkheid kennen.

Als humanisten over wereld spreken, moeten we dit direct verbinden aan het menselijk bestaan, dus denken aan een antropomorfe wereld, vanwege de onlosmakelijke binding tussen kennend subject (de mens) en gekend object (de wereld). Nu kan men wel stellen, dat de antropomorfe wereld compleet en dynamisch is en ook dat onze antropomorfe kennis hiervan dynamisch is, maar niet dat deze wereld volledig gekend wordt. De moderne wetenschappen geven steeds meer aan, dat onze kennis van deze complete en dynamische wereld zeer bescheiden en beperkt is. Daarom vind ik de uitspraak 'dat er niet iets achter of buiten de wereld is' geborneerd, omdat een humanistische visie hier een principeel niet-weten moet stellen.

H. NUIJ

'God is dood'

IN een van de gespreksgroepen, waaraan ik tijdens ons congres deelnam, maakte ik o.a. de opmerking (welke door meer deelnemers met instemming werd begroet), dat wij humanisten in de 'God is dood'-discussie een volkomen neutraal standpunt dienen in te nemen. Het vraagstuk als zodanig beroert ons niet, wij hebben ten opzichte ervan geen positie te kiezen en behoren ons in deze discussie niet te mengen. Wij kunnen ons veroorloven, hiervan slechts als belangstellende buitenstaanders kennis te nemen.

Niettemin wil ik (op het gevaar af, dat men mij

verwijt met mezelf in tegenspraak te zijn) toch een paar opmerkingen maken en wel naar aanleiding van enkele geluiden van andere aard, die eveneens op het congres te beluisteren waren.

Het is duidelijk, dat het voor de christelijke kerken hoe langer hoe moeilijker wordt, tegen de stroom op te roeien. De 'God is dood'-theorie, welke uit lekgroepen in het christendom is opgekomen, wordt 'nolens volens' in de verkondiging van de beroeps-theologen geïntegreerd. Maar men tracht voor het oude en niet meer bruikbare idool een nieuwe 'image' op te stellen. Mijn persoonlijke visie is, dat dit niet geschiedt met het oog op het heil en het geestelijk welzijn van het (min of meer 'ex-') kerkvolk of zelfs van het mensdom, maar in het belang van de organisatie, 'the establishment', die haar invloed en machtspositie ziet tanen en tracht te redden, wat er nog te redden valt. De vergelijking dringt zich op tussen het kerkelijke apparaat en een commerciële onderneming, met een imposant hoofdkantoor, filialen over de gehele wereld, een talrijke en bekwame staf, een perfecte boekhouding en een behoorlijk banksaldo, maar die de omzet onophoudelijk ziet dalen, omdat het aangeboden artikel hoe langer hoe minder verkoopbaar blijkt te zijn... Dit beeld past trouwens vrij aardig bij de advertenties, die b.v. de Hervormde Kerk tegen paastijd via een reclamebureau in de grote kranten en weekbladen laat plaatsen en waarvan de tekst ten dele onleesbaar, ten dele aanstootgevend is.

F. VAN KAM

God en gebod

IN zijn artikel 'God en gebod' in M. en W. van 1 april '67 spreekt Van Praag over een 'voorkeursmoraal', die men nader zou kunnen omschrijven als een autonome, algemeen-menselijke moraal, losstaande van grenzen en nationaliteiten, traditie en cultuurvorm, tijd en plaats. Terecht wijst Van Praag op overeenstemming in de Griekse, de Indische en Chinese ethiek. Wellicht is het nuttig hier een enkele toelichting te geven aan de hand van uitspraken van twee niet-christenen nl. de Stoïcijnen Epicurus (plm. 100 n. Chr.) en Marcus Aurelius (121-180 n. Chr.). Van de eerste zijn de uitspraken: 'Hoe kan ik mij het best op mijn vijanden wreken?'. 'Door U zo goed mogelijk jegens hen te gedragen' en 'Heb uw naaste lief want dat is overeenkomstig de natuur'. Marcus Aurelius schreef in zijn 'Zelf-bespiegelingen': 'Als ik iets doe, laat ik het dan doen met het oog op het welzijn der mensen.'

Pregnant zijn ook bepaalde uitspraken van vertegenwoordigers van het Chinese denken, waarin het religieuze en metafysische element (enkelingen als Lau-tze en Mo-Ti uitgezonderd) nauwelijks een rol speelt. Over de agnosticus Confucius wordt verhaald: Iemand vroeg: 'Moet men onrecht vergelden met goedheid?' Hij antwoordde: 'Waarmede wil je dan recht vergelden? Beantwoordt belediging met recht, beantwoordt goedheid met goedheid.' Even veelzeggend is deze uitspraak: 'Tze-Koeng vroeg: 'Is er één woord, dat men zou kunnen toepassen als regel voor het gehele leven?' De meester zei: 'Is dit niet *gelijke behandeling*? Doe anderen niet wat gij zelf niet zoudt wensen.'

Herhaaldelijk spreken Confucius en zijn leerlingen over 'jen': humaniteit, mensenliefde. Mo-Ti (vijfde eeuw v. Chr.), anders dan Confucius een uitgesproken *theïst*, zegt echter: 'Wanneer ieder aan de macht van de geesten gelooft om het goede te belonen en het slechte te straffen, zal er geen wantoestand zijn.' De conclusie ligt voor de hand: Het goede wordt niet gedaan om het goede maar om de beloning. Eigenlijk is ook in het bekende Mozaïsche gebod sprake van een dergelijke houding: 'Eer Uw vader en Uw moeder *opdat* Uw dagen verlengd worden...' De moraal heeft hier afstand gedaan van haar autonomie, zij wordt gebonden aan religieuze voorstellingen en wat erger is: aan straf en beloning. Guyau had niet geheel ongelijk toen hij zei: 'Het geloof in de onsterfelijkheid doodt elke beslissende opoffering, of verkleint in elk geval deze opoffering in sterke mate, misschien moeten we zeggen tot een baatzuchtige berekening' (geciteerd door Leo Polak in 'De zin van de dood').

Geloof is geen voorwaarde voor een ethisch verantwoord leven. Bayle wist dit reeds toen hij in de zeventiende eeuw het leven van de 'ongelovige' Spinoza te boek stelde.

De humanistische ethiek distancieert zich óók van de opvatting dat de mens van nature goed is of juist alléén slecht. Tolstoi, meer ethicus dan gelovige in traditionele zin (hij werd door de Rus-

(Vervolg op pag. 7)

(Vervolg van pag. 6)

sisch-orthodoxe kerk geëxcommuniceerd) heeft het volgende beeld gebruikt, dat ook ons nog steeds aanspreekt:

'Het zou onjuist zijn van iemand te zeggen, dat hij vriendelijk en wijs is, en van een ander dat hij slecht is en dwaas. Wij kunnen van iemand zeggen, dat hij vaker vriendelijk dan wrede, vaker wijs dan dwaas, vaker energiek dan traag is of omgekeerd. De mensen zijn als rivieren: het water is overal hetzelfde en in alle gelijk, maar elke rivier is hier smal, daar troebel, ginds helder of breed. Zo is het ook met de mens. Ieder draagt in zich kiemen van elke menselijke hoedanigheid en nu eens openbaart zich de ene, dan weer de andere; de mens wordt dikwijls ongelijk aan zichzelf, terwijl hij toch steeds dezelfde mens blijft.'

P. KRUG

Zondagmorgen kwart voor 10

MET volledige instemming heb ik mr. The-singh's stukje in 'Mens en Wereld' gelezen, getiteld 'Zondagmorgen kwart voor tien'. Het spijt mij *enorm* dat het Humanistisch Verbond deze tijd voor zijn uitzendingen verloren heeft en ik wil mij gaarne aansluiten bij het aantal humanisten, dat de zondagmorgenuitzending het meest op prijs stelt. Ik wil hierbij nog wel terugkomen op het feit, dat ik hiervoor reeds meerdere stukken in 'Mens en Wereld' en in het 'Woord van de week' heb gelezen die opkwamen tegen het schrappen van onze zondagmorgenuitzending. Er is wel degelijk verscheidene keren hiertegen geageerd.

J. M. HULST-BOSMAN

Tweederangs burgers

DE laatste tijd wordt meermalen in het Verbond beweerd, dat er geen discriminatie tegen ongelovigen meer plaats vindt. Deze bewering is geheel in strijd met de feiten. Dit blijkt eenvoudig indien men enkele grepen in de Nederlandse wetgeving doet:

1. Indien men een stoffelijk overschot wenst te doen cremieren moet er een schriftelijke verklaring van de overledene aanwezig zijn;
 2. Indien men inplaats van een eed een belofte wenst af te leggen moet men een schriftelijke verklaring afleggen;
 3. De zondagswet (aan heidenen zijn op zondag bepaalde activiteiten verboden; omgekeerd zijn aan de christenen op bepaalde dagen - bijv. 1 mei-dag - geen verboden opgelegd);
 4. Het z.g. vloekverbod. (Men mag de christen geen ergernis geven door het uitspreken van een smadelijke godslastering; omgekeerd kan een christen ongestraft een heiden henen, zolang hij maar geen beledigingen gebruikt).
- Dat wel terdege een discriminatie bestaat is óók aan de politieke partij Democraten '66 opgevallen. Ik lees in het programma van deze partij: 'Naast de reeds bestaande vrijheid van godsdienst moet de vrijheid van levensbeschouwing uitdrukkelijk erkend worden. Toelichting: De partij zal zich verzetten tegen elke inbreuk, hoe gering ook, op de geestelijke vrijheid. Zij gaat uit van de gelijkberechtigtheid van alle geestelijke stromingen door de overheid; geen enkele geestelijke stroming kan daarom aanspraak maken op bijzondere bescherming.'

Hoe staat het Verbond nu tegenover de bescherming van de geestelijke vrijheid? Ten behoeve van zijn vrijheid, nl. voor de vrijheid om geestelijke verzorgers naar kazernes, gevangenissen, enz. te kunnen zenden, heeft het Verbond hardnekkig en met succes gestreden. Het Verbond heeft ook wel een enkele keer gestreden voor de vrijheid van de *afzonderlijke burger*. Ik herinner mij bijv. een protestvergadering van het Verbond tezamen met de V.V.D. gehouden tegen het wetsontwerp op de lijkbezorging. Er is mij echter geen enkel geschrift be-

kend waarin het Verbond de radicale eis van gelijkstelling van christen en heiden, op te nemen in de *Grondwet*, tot uiting heeft gebracht. Ik vind dit maar een merkwaardige situatie!

Het gaat m.i. hier niet uitsluitend om een academische kwestie. Om in stand te blijven zal het Verbond toch wel de jeugd willen aantrekken? Nu is het bekend dat Democraten '66 vooral aantrekkingskracht heeft op jongere kiezers. Dat houdt dus in dat vooral de jongeren voorstanders zijn van de opheffing van de discriminatie tussen christelijke en niet-christelijke groeperingen. Sedert het vorig jaar is het duidelijk dat een aanzienlijk deel der Nederlanders een versterking van de democratie wenst. Iets wat zeer zeker in strijd is met de democratie is het bestaan van tweederangs burgers!! Ik hoop daarom dat het Verbond zonder enige reserve zijn morele steun zal verlenen aan al degenen die een einde willen maken aan de situatie dat de christelijke Nederlanders in vele opzichten een bevoorrechte positie innemen. Doordat zij de macht bezaten, hebben de christenen zich eens deze bevoorrechte positie kunnen verschaffen. Maar er is geen enkele reden om in een ondemocratische toestand te blijven berusten. In de praktijk zal men van de achteruitstelling weinig merken. *Desniettemin dienen in de moderne staat alle burgers principieel gelijk te zijn.*

Mr. G. C. M. VAN NIJNATTEN

AVONTUREN MET KINDEREN

LAATST was de juffrouw jarig, een dag die voor schoolkinderen altijd tot de heerlijkste dagen van een schooljaar wordt gerekend, maar waar menige leerkracht wat tegen opziet, omdat het heus heel wat eenvoudiger is een hele dag serieus les te geven en de kinderen goed te laten werken, dan zo'n dag 'gezellig' doen, met alle drukte en heisa van dien.

Het begon al voor schooltijd met een knal van een ruzie, hoorbaar van over de gang, in het klasselokaal, dat ik - omdat ze er aan het versieren waren - niet betreden mocht. Maar toen de bel ging was alles zeker mooi en goed, want een deputatie kwam zeggen dat ik nu binnenkomen mocht. Ze hadden het hele bord volgetekend met vlaggen en hoera-woorden, waarvan de kreet: 'Fijn, de hele dag lol', de meest treffende was. Overal hingen slingers, de meeste ervan zelf gemaakt en daar moesten uren werk ingegaan zijn. Er stonden bloemen, de stoel was versierd en één bank was ingericht als cadeau-tafel.

Elke klas kent zo de 'natuurlijke' leiders, door de kinderen spontaan als zodanig erkend en tot wie je je zelf, zonder dat je het je erg bewust bent, ook vaak wendt, als er moeilijkheden ontstaan zijn. Ze hebben kijk op de zaak, kennen hun klasgenoten veel beter en beschikken vaak over een ruim, sportief oordeel. Deze figuren deelden ook nu de lakens uit en op hun wenken werden één voor één de pakjes overhandigd. De zeepjes, zakdoeken, eigengemaakte tekeningen, de doosjes bonbons...

HUMANISTISCHE STICHTING

SOCRATES

OUDEGRACHT 152 - UTRECHT

Voorjaars-Conferentie

De humanistische stichting SOCRATES organiseert op zondag 21 mei a.s. in de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort haar voorjaarsconferentie. Onderwerp:

DE AANSTOOTGEVERS

Over het mensbeeld in de moderne literatuur zal worden gesproken door enkele leden van de gelijknamige Socrates-commissie, en door enkele lezers.

De conferentie staat onder voorzitterschap van prof. dr. J. C. Brandt Corstius.

Nadere inlichtingen worden u gaarne verstrekt door het secretariaat van de stichting: postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41.

Er waren ditmaal twee identieke pakken bij, fors in kranten gewikkeld. 'Neem die eerst maar,' zei Reinier en schoof er een naar voren, 'maar voorzichtig!' Ik wikkelde de kranten er af en hield tenslotte een prachtige boekesteun in de hand. 'En nou deze,' sprak Pieter. Ik hield tenslotte de tweede boekesteun omhoog.

'Ja kijk,' verklaarde Pieter toen, 'mijn moeder had ze gekocht en ze vond ze erg duur, maar dat gunde ze u heus wel, hoor. Maar toen belde Reiniers moeder en die zei: ik weet niet wat ik Reiniers juffrouw geven zal als ze jarig is. Nou, toen zei mijn moeder: zullen we samen doen, want ik heb eigenlijk een heel duur cadeau gekocht, zie je. Toen kreeg zij de helft van het geld van Reiniers moeder terug, leuk hè?'

Leuk jongens, ontroerend eigenlijk.

D. R.-E.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Het juninummer bevat o.a.

bijdragen van Merijn Trip, L. van Gelder, Kwee Swan Liat en
A. Stempels

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Postbus 114, Utrecht
Giro 582293

ANNONCES

Ben weduwnaar, 47 jaar, nette jeugdige verschijning. Woon in Friesland. Heb drie lieve kinderen, een goede positie en een serieuze levenshouding. Welke eenvoudige jonge vrouw zou samen met ons weer een gelukkig geheel willen vormen? Leeftijd 30 tot 45 jaar. 1 kindje welkom. Brieven onder no. 25 a/h buro van dit blad.

Nederlandse familie, wonende te Brugge, België, biedt logies aan,

met of zonder pension. Inlichtingen mevr. A. Schot-Brevé, Schaarstraat 92, Brugge. Tel. 37048.

Vakantiewoning in Ellecom (Gld.). Vrij in mei, juni, juli, voor echtparen z.k. Inl. 08330-4132 (9-17.30 uur) Kinderh. Ellinchem, Ellecom.

Wed., 62 jaar, financieel onafhankelijk, een eigen woning hebbende, zoekt kennismaking met heer van ongeveer de zelfde leeftijd, om gezamenlijk de eenzaamheid te verdrijven. Woont in een kleine stad in N.-H. Brieven onder nr. 24 a/h buro M. en W.

Geschiedenis van het Humanisme in Nederland van Dr. A. L. Constandse

Verkoopprijs: f 8,90. Nu reeds te bestellen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Postbus 114, Utrecht door storting of overschrijving op postrekening no. 30 49 60, met vermelding van de titel van het boek.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lindenboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs. J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F. A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs. J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

HET HUMANISTISCH OPLEIDINGSINSTITUUT

roept gegadigden op voor opleiding tot:

A: Geestelijk raadsman

**B: Docent humanistisch
vormingsonderwijs**

Tijd en plaats: De cursus duurt twee jaar. De colleges worden gegeven te Utrecht, 's zaterdags om de veertien dagen van 14.00 uur tot 18.00 uur. Vakantie van 1 juli tot 1 september.

Vakken zijn o.a.: Humanistiek, filosofie, andragogiek/pedagogiek, groepswork, kennis van de Bijbel, van het Christendom en van de niet-christelijke religies.

Vereisten: Middelbare schoolopleiding, en enige jaren voortgezette studie - leeftijd 25 tot 35 jaar - humanistische levensovertuiging. Een commissie van toelating beoordeelt de persoonlijke geschiktheid van de kandidaat.

Mogelijkheden: Na de studie bestaat de mogelijkheid om als vrijwilliger of als beroepskracht werkzaam te zijn.

Cursusgeld: Het cursusgeld bedraagt f 400,- per jaar.

**Inlichtingen en
aanmeldingen:** Spoedig bij het Humanistisch Opleidingsinstituut, postbus 114, Utrecht.
Tel. (030) - 24641

De zin der vergelding

Van de werken van Leo Polak zijn nog enkele exemplaren beschikbaar van De zin der vergelding.

Verkoopprijs f 8,50.

U kunt dit boekwerk uitsluitend bestellen per giro en wel op postrekening 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met vermelding van de titel van het boek.

MENS EN KOSMOS

Uit de inhoud: Prof. Dr. J. H. Dubbink, G. Th. Fechner's 'Dag- en nachtaanzicht vergeleken met Dostojevski'; Noud van den Eerenbeemt, 'Ervaringen met L.S.D.'; Milan Machovec, 'Waarop kan de mens van heden hopen?'; Prof. Dr. C. J. Bleeker, 'Roes en vervoering'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.